

Személyes történelem

Molnár Adrienne–Kőrösi Zsuzsanna–
Keller Márkus: *A forradalom emlékezete.*
Személyes történelem. (Az Oral History
Archívum interjúi alapján)
1956-os Intézet, Budapest, 2006. 374 old.

Az *oral history* – mint szóbeli történelem – a magyar olvasóközönség számára is egyre ismerősebb műfajjá vált az utóbbi évtizedekben. A műfaj népszerűségét többek között annak köszönheti, hogy kezdi megtalálni a helyét és szerepét az úgynevezett hagyományos történetírás mellett. A szóbeli vagy írásbeli elbeszélésekre alapozó *oral history* nézőpontja, relevanciája különbözik a pozitivistáktól, s bevallottan nem is akar azzal versenyezni. A műfaj művelői tudomásul veszik, hogy kutatási logikájuk mögött nem az elmondottak bizonyítása, hanem az átélt tapasztalatok elbeszélhetősége áll. Az *oral history* arra a kérdésre kevésbé tud válaszolni, hogy mi történt valójában, sokkal inkább arról számol be, hogy az eseményeket megélt személyek mit gondolnak arról, hogy mi történt velük. Így – kellő óvatosság mellett – a személyes történelem segítségével a kutató eljuthat az eseményeket átélt emberhez, annak ideológiáihoz, mentalitásához, magatartási stratégiáihoz. A műfajjal foglalkozó kutatóknak a számtalan előnyök mellett gyakran lehet olyan érzése, hogy miközben a személyes dokumentumok az élet teljességét ölelik fel, addig a szövegek bármilyen feldolgozása redukcióhoz vezethet.

A jelen kötet arra vállalkozik, hogy a „forradalom emlékezetét” mutassa be, egymás mellé téve az időnként vitatkozó nézőpontokat is. A szerkesztők az *Oral History Archívum* közel hatszáz élettörténeti interjúi közül választottak ki százötvenhat személyt, s az általuk elmondott visszaemlékezéseket

jól követhető tematika és kronológia szerint mutatták be. Munkájukat dicsérik, hogy az elbeszélések azok megszerkesztése után is „erősek” tudtak maradni, a beszélők lelki és érzelmi állapota nem veszett el. Ez annál is inkább figyelemreméltó teljesítmény, mert a megszólaló százötvenhat visszaemlékező eredetileg élettörténeti keretben mesélte el a kutatóknak a forradalommal kapcsolatos élményeit. Azt hihetnénk, hogy az életút elmesélése közben felelevenített történetek annál „foghatóbbak”, minél erősebben kötődnek az életrajzi kerethez. Ez a kötet azonban az élettörténetek helyett a forradalom eseményeinek bemutatását vállalta. Ezért a szerkesztők a szövegekkel a következő műveletet hajtották végre. Először kiemelték az elbeszéléseket eredeti környezetükből (az élettörténet keretéből), majd áthelyezték azokat más személyek hasonló témában közölt emlékei közé. Ez az eljárás nem veszélytelen, mert az új szövegkörnyezetnek valamiképpen pótolni kell az eredeti kontextust. A jelen esetben a veszteséget a több nézőpont egymás mellé állítása jól tudta pótolni, s az áthelyezett szövegek új jelentéstartalmat kaptak. A szerkesztők is tisztában vannak tevékenységük hatásával, mint ahogyan azt ki is fejtették: „*Kötetünk, mint minden szerkesztett mű, magán viseli a szerzők keze nyomát, preferenciáit és értéktételezéseit.*” (17.)

A kötet hat legfontosabbnak tartott téma szerint emlékezik meg a forradalomról. Először az „Olvadás” időszakát eleveníti fel, szinte lépcsőről-lépcsőre bemutatva a lakosság lelkében végbemenő radikalizálódást. A történeteket itt többnyire értelmiségi foglalkozásúak mesélik el, ami összecseng korábbi ismereteinkkel, miszerint az értelmiség soraiban fogalmazódott meg először hangosan a rendszer kritikája. (Itt jegyezném meg azonban azt is, hogy a százötvenhat

megszólaló közül száztizenhárom fő foglalkozása szerint értelmiségi pályát töltött be. Ez nyilvánvalóan nemcsak a szerkesztők döntésének eredménye, hanem az eddig elkészült interjúk erre a válogatásra adtak lehetőséget. Mégis fontosnak tartom felhívni a figyelmet arra, hogy többnyire a hajdan volt egyetemisták és értelmiségi foglalkozásúak visszaemlékezéseit tartalmazza a kötet.)

A második fejezet a „Lázadás” pillanatainak emlékezetét gyűjtötte csokorba. A részletgazdag elbeszélésekből megtudhatjuk például, hogy a pártelit tagjai közül többen az utolsó pillanatokban sem voltak tisztában a társadalom állapotával, mint ahogyan Marosán György esetében láthattuk: *„Azt üzenem a barátainak, hogy ha ma kiviszik a diákságot az utcára, mi holnap hozzuk a vörösöket.”* (Huszár Tibor visszaemlékezése, 55.) Az *oral history* erénye lépten nyomon megmutatkozik a kötetben, mert olyan képek elevenednek fel, amelyekről az utókor nem tudhatna semmit, ha azt az interjúalanyok nem mesélték volna el. Így például Fazekas György újságíró elmesélte, hogy Nagy Imre október 23-án este a parlamentben egy székéről az egyik ablak párkányára állt, s ott két embernek kellett tartania, hogy ki ne essen. (Azt már csak hozzátenném, hogy saját kutatásaim szerint a Nagy Imrére várakozó tömegből sokan rövidnek tartották akkori beszédét, aminek ez az egyszerű tény is lehetett az egyik oka.)

A harmadik fejezet a „Harcban az ország” téma köré sűrűsödött. Ennek a fejezetnek az ereje a személyes átételek visszapergetésében rejlik, hiszen még az interjúadás időpontjában, a kilencvenes évek közepén is sokan emlékeztek arra, mit éreztek a forradalom napjaiban. Forintos György szociológus, aki fiatal fiúként keveredett az eseményekbe, már az első nap elveszítette az egyik szeme világát. Értelmiségi gyerekként került kórházba, amire így emlékezett vissza: *„A csepeli srácok közül többen meglátogattak. Az embernek elszorult a szíve, mikor mondták, hogy aznap éjjel hárman vagy négyen meghaltak közülük, de ők*

maradtak persze továbbra is. Őrült jól esett, hogy egy-két órája ismertük egymást, és vették a fáradságot, a legnagyobb zűrben megkerestek.” (106.)

A negyedik tematikus egység, talán nem véletlenül, a kötet csúcspontjának tekinthető, a „Győz a forradalom” címet viseli. Ez a fejezet adott helyet a „nagy pillanatok” elmesélésének. Szél Jenő emlékezett meg arról a borsodi bányászküldöttségről például, amelyik nem akart addig elmenni a parlamentből, ameddig Nagy Imrével személyesen nem beszélhetett. A forgatagban a nagyon fáradt Nagy Imre az egyik rádióbeszéde után fogadta volna a küldöttséget. *„Miniszterelnök úr, köszönjük szépen, de most már nem akarjuk feltartani. Amiért jöttünk, azt elmondta a rádióban. Magyarország független lett, nincs benne többé a Varsói Szerződésben. Mi most hazamegyünk, és megmutatjuk, hogy milyen az, amikor a borsodi bányász saját magának dolgozik. Isten megáldja, jó egészséget kívánunk.”* (174.)

A kötet ötödik fejezete „A második szovjet invázióhoz” köthető történeteket mutatja be, amikor a forradalom különböző posztjain lévő szereplőkben tudatosodott, hogy minden elveszett. *„Nagy Imrétől Maléterig, (mindenki) olyan illúzióhíntában ringatta magát, hogy itt nagyon tisztességes és eredményes tárgyalások folynak”* – emlékezett vissza Marián István, a BME katonai tanészékének parancsnoka, aki a budai diákság egyik vezetője volt, s akit tevékenysége miatt életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték (221.).

A hatodik és egyben az utolsó tematikus egység az „Utóvédharcokról” szól, amely a kezdeti ellenállás kicsi, de annál hősiesebb lépéseit tárja fel egészen a társadalom kapitulációjáig. A kötetben a történetek 1957 tavaszán érnek véget. Ezt a tavaszt, mint tudjuk, egy olyan május elseje követi majd, amelyre Budapest népe újból kivonult ünnepelni, immár a Kádár kormányt élteve.

A kötet előszavában Kozák Gyula hívja fel a figyelmet arra, hogy aki ezt a könyvet

végigolvassa, arra komoly „intellektuális munka” is vár. *„Nekünk, olvasóknak kell felfedeznünk az összefüggéseket, az egymást kiegészítő részletek viszonyát. Az olvasó intellektuális munkája nyomán válhatnak a fragmentumok egységgé, illeszkednek egymáshoz, kerekednek történetté, történelemmé. Nekünk kell lehámozni a túlzásokat, felismerni az elfojtásokat, elhallgatásokat, megkülönböztetnünk a valódi hősokeket a háryjánosoktól”.* (12.) Valóban érdemes megfoganani szavait. Ez az intellektuális munka azonban valószínűleg nem megy segítség nélkül. Véleményem szerint csak akkor végezhető el, ha a kötet olvasója folyamatosan nyomon követi, hogy ki az a személy, aki éppen mesél. Ehhez nyújt segítséget a kötet végén közölt rövid életrajzi összefoglaló. Ez utóbbiakat a kötet olvasása közben szinkronban kell olvasni ahhoz, hogy a magunk számára is kiderüljön, hogy miről szólnak az elhallgatások, vagy hogy kikből miért lettek háryjánosok. Az olvasó számára hamar nyilvánvaló válik, hogy az emlékezők életútjának ismerete nélkül nem lehet összerakni a kívánt „egészet”. Az intellektuális munka tehát azt is jelenti, hogy egy kicsit az olvasó visszailleszti az elbeszéléseket azok élettörténeti kereteibe. Így a szerkesztők társ-szerkesztőivé válhatunk, amennyiben a teljesebb megértésre törekszünk. Bevallható, hogy a függelék folyamatos forgatása nem szolgálja az olvasó kényelmét, de a fentebb leírtak ismeretében kijelenthető, hogy megéri a fáradságot.

Még egy megjegyzés kívánkozik Kozák Gyula előszavához, aki szerint *„balgaság lett volna az interjúkban elhangzottakat a kanonizált történelemmel ütköztetni. Egyrészt, mert a személyes narratíva nem lesz értéktelenebb, másrészt, az átélt és elbeszélte történelemből kibontható kép kiegészíti vagy éppen gazdagítja, árnyalja a hagyományos forrásokra épülő történeti műveket.”* (12.) Ez utóbbi gondolat felével érthetnek csak egyet, a mondat azon részével, amelyben az elbeszélte történelem kiegészítő

szerepét méltatja. Ami a megállapítás első felét illeti, azzal vitatkoznék. Az lehet, hogy nem lenne érdemes az elbeszélések tartalmát ütköztetni a hivatásos történelemmel (bár miért is ne?), de a szövegek időnkénti lábjegyzetekkel való ellátása nem lett volna fölösleges. A jegyzetek elősegíthették volna azt az intellektuális munkát, amelyre ő hívja fel nyomatékosan a figyelmünket. Ha egy-egy helyszín, egy-egy név jegyzetelve lenne a kötetben, az megkönnyítené az átfogó kép kialakítását a nagyközönség számára, akikre olvasóként maguk a szerkesztők is számítanak (17.). Olyan rövidebb jegyzetekre gondolok, mint amiből kiderülhet, hogy például mennyi volt az ötvenes években az átlagkereset (20.), vagy milyen tisztséget töltött be Biszku Béla 1956-ban (24.), vagy ki volt Makrisz Agamemmon (29.) stb. Mivel a korabeli körülmények vagy személyek említésének üzenetértéke van az interjúalanyok számára, ezért ezek jegyzetelése a jobb megértést szolgálná.

Összességében hatalmas munkával ismerkedhet meg az, aki kezébe veszi ezt a küllemében is impozáns kötetet. Molnár Adrienn, Kőrösi Zsuzsanna és Keller Márkus nemcsak szerkesztették az „emlékezetekeket”, hanem azok gyűjtéséből is kivették részüket. (A százötvenhat interjú közül ők készítettek harmincnyolcat.) A bravúrosan összeválogatott történetek közel hozzák a forradalmat, s megértetik velünk, hogy az *ember* volt ott a főszereplő. Az ember, akiről kiderült, hogy önmagát nem kímélve követte a történelem parancsát, ugyanakkor láthatóvá vált a hősoke esendősege is. A szerkesztők munkáját dicséri, hogy kötetük megmutatja mindazt, amit az *oral history* módszerével meg lehet mutatni a forradalom napjairól és az olvasók részesülnek az 1956-os magyar forradalom személyes történelmében.

BÖGRE ZSUZSANNA